

Teismo praktikos rinkinys

TEISINGUMO TEISMO (didžioji kolegija) SPRENDIMAS

2020 m. gruodžio 17 d.*

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Žudomų gyvūnų apsauga – Reglamentas (EB) Nr. 1099/2009 – 4 straipsnio 1 dalis – Reikalavimas apsvaiginti gyvūnus prieš žudant – 4 straipsnio 4 dalis – Skerdimui atliekant religines apeigas taikoma išimtis – 26 straipsnio 2 dalis – Valstybių narių galimybė priimti nacionalines taisykles, kuriomis siekiama užtikrinti didesnę gyvūnų apsaugą skerdimo atliekant religines apeigas atveju – Aiškinimas – Nacionalinės teisės normos, pagal kurias skerdimo atliekant religines apeigas atveju reikalaujama grįžtamojo apsvaiginimo, nelemiančio mirties – SESV 13 straipsnis – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – 10 straipsnis – Religijos laisvė – Laisvė išpažinti savo religiją – Apribojimas – Proporcingumas – Nesutarimas tarp Europos Sąjungos valstybių narių – Valstybių narių diskrecija – Subsidiarumo principas – Galiojimas – Skirtingas skerdimo atliekant religines apeigas ir gyvūnų žudymo medžiojant, žvejojant ir per kultūros ar sporto renginius vertinimas – Diskriminacijos nebuvimas – Pagrindinių teisių chartijos 20, 21 ir 22 straipsniai“

Byloje C-336/19

dėl *Grondwettelijk Hof* (Konstitucinis Teismas, Belgija) 2019 m. balandžio 4 d. sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2019 m. balandžio 18 d., pagal SESV 267 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą byloje

Centraal Israëlitisch Consistorie van België ir kt.,

Unie Moskeeën Antwerpen VZW,

Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW,

JG,

KH,

Executief van de Moslims van België ir kt.,

Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW ir kt.

prieš

Vlaamse Regering,

dalyvaujant

LI,

* Proceso kalba: nyderlandų.

Waalse Regering,

Kosher Poultry BVBA ir kt.,

Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA),

TEISINGUMO TEISMAS (didžioji kolegija),

kurį sudaro pirmininkas K. Lenaerts, pirmininko pavaduotoja R. Silva de Lapuerta, kolegijų pirmininkai A. Arabadjiev, A. Prechal, E. Regan, M. Ilešič, L. Bay Larsen ir A. Kumin, teisėjai T. von Danwitz, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby (pranešėjas), L. S. Rossi, I. Jarukaitis ir N. Jääskinen,

generalinis advokatas G. Hogan,

posėdžio sekretorė M. Ferreira, vyriausioji administratorė,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį ir įvykus 2020 m. liepos 8 d. posėdžiui,

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

- *Centraal Israëlitisch Consistorie van België* ir kt. bei *Kosher Poultry BVBA* ir kt., atstovaujama *advocaten* E. Maes ir C. Caillet ir *avocat* E. Jacobowitz,
- *Unie Moskeeën Antwerpen VZW* ir *Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW*, atstovaujama *advocaat* I. Akrouh,
- *Executief van de Moslims van België* ir kt., atstovaujama *advocaat* J. Roets,
- *Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW* ir kt., atstovaujama *advocaat* E. Cloots,
- LI, atstovaujančio sau pačiam,
- *Vlaamse Regering*, atstovaujamos *advocaten* V. De Schepper ir J.-F. De Bock,
- *Waalse Regering*, atstovaujamos *advocaat* X. Drion,
- *Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA)*, atstovaujamos *advocaat* A. Godfroid,
- Danijos vyriausybės, atstovaujamos J. Nymann-Lindegren, P. Jespersen, P. Ngo ir M. Wolff,
- Suomijos vyriausybės, atstovaujamos J. Heliskoski ir H. Leppo,
- Švedijos vyriausybės, atstovaujamos H. Eklinder, C. Meyer-Seitz, H. Shev, J. Lundberg ir A. Falk,
- Europos Sąjungos Tarybos, atstovaujamos F. Naert ir E. Karlsson,
- Europos Komisijos, atstovaujamos H. Krämer, A. Bouquet ir B. Eggers,

susipažinęs su 2020 m. rugsėjo 10 d. posėdyje pateikta generalinio advokato išvada,

priima šį

Sprendimą

- 1 Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl 2009 m. rugsėjo 24 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1099/2009 dėl žuomų gyvūnų apsaugos (OL L 303, 2009, p. 1) 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punkto išaiškinimo ir šios nuostatos galiojimo atsižvelgiant į Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 10, 20, 21 ir 22 straipsnius.
- 2 Šis prašymas pateiktas nagrinėjant *Centraal Israëlitisch Consistorie van België ir kt.* (toliau kartu – *CICB ir kt.*), *Unie Moskeeën Antwerpen VZW* bei *Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW*, JG bei KH, *Executief van de Moslims van België ir kt.* ir *Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW ir kt.* ginčus su *Vlaamse Regering* (Flandrijos vyriausybė, Belgija) dėl 2017 m. liepos 7 d. *decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft* (Dekretas, kuriuo iš dalies keičiamas 1986 m. rugpjūčio 14 d. Gyvūnų apsaugos ir gerovės įstatymas dėl leistinių gyvūnų skerdimo metodų) (*Belgisch Staatsblad*, 2017 m. liepos 18 d., p. 73318).

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisė

- 3 Reglamento Nr. 1099/2009 2, 4, 6, 11, 14–16, 18, 20, 21, 43, 57 ir 58 konstatuojamosiose dalyse nustatyta:
  - „(2) Net sudarius geriausias galimas technines sąlygas gyvūnams žudyti, jie gali patirti skausmą, nerimą, baimę ar kitokio pobūdžio kančių. Tam tikri su žudymu susiję veiksmai gali kelti įtampą ir visi svaiginimo metodai turi tam tikrų trūkumų. Ūkio subjektai ar bet kuris gyvūnų žudyme dalyvaujantis asmuo turėtų imtis reikiamų priemonių skerdžiamų ar žuomų gyvūnų skausmui išvengti ir jų nerimui bei kančioms sumažinti, atsižvelgdami į geriausią šios srities praktiką ir metodus, kuriuos leidžiama naudoti pagal šį reglamentą. Todėl reikėtų laikyti, kad skausmas, nerimas ar kančios gali būti išvengiami, jei ūkio subjektai ar bet kuris gyvūnų žudyme dalyvaujantis asmuo nesilaiko vieno iš šio reglamento reikalavimų arba naudoja leidžiamus, tačiau ne naujausius metodus, dėl aplaidumo arba tyčia sukeldami gyvūnams skausmą, nerimą ar kančių.“
- <...>
- (4) Gyvūnų gerovė – tai [Europos Sąjungos] vertybė, įtvirtinta [EB] sutarties protokolu Nr. 33 dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės <...>. Skerdžiamų ar žuomų gyvūnų apsauga – visuomenei svarbus klausimas, turintis įtakos vartotojų požiūriui į žemės ūkio produktus. Be to, geresnė skerdžiamų gyvūnų apsauga padeda užtikrinti geresnę mėsos kokybę ir netiesiogiai daro teigiamą poveikį darbuotojų saugai skerdyklose.
- <...>
- (6) Europos maisto saugos tarnyba (EMST), įsteigta 2002 m. sausio 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 178/2002, nustatančiu maistui skirtų teisės aktų bendruosius principus ir reikalavimus, įsteigiančiu Europos maisto saugos tarnybą ir nustatančiu su maisto saugos klausimais susijusias procedūras [(OL L 31, 2002, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių kalba, 15 sk., 6 t., p. 463)], priėmė dvi nuomones dėl tam tikrų rūšių gyvūnų svaiginimo ir žudymo pagrindinių sistemų gerovės aspektų – 2004 m. nuomonę dėl dažniausių prekybos tikslais auginamų rūšių gyvūnų pagrindinių svaiginimo ir žudymo sistemų gerovės aspektų ir 2006 m.

nuomonę dėl prekybos tikslais auginamų ūkinių elnių, ožkų, triušių, stručių, ančių, žąsų ir putpelių pagrindinių svaiginimo ir žudymo sistemų gerovės aspektų. Siekiant atsižvelgti į tas mokslines nuomones, reikėtų atnaujinti šios srities [Sąjungos] teisę. <...> Rekomendacijos dėl ūkinių žuvų neįtrauktos į šį reglamentą, nes reikia papildomos šios srities mokslinės nuomonės ir ekonominio vertinimo.

<...>

- (11) Žuvų fiziologija labai skiriasi nuo sausumos gyvūnų fiziologijos, o ūkinės žuvis užmušamos ir žudomos labai skirtingomis sąlygomis, visų pirma labai skiriasi tikrinimas. Be to, palyginti su kitomis ūkinių gyvūnų rūšimis, žuvų svaiginimo moksliniai tyrimai kur kas mažiau išplėtoti. Reikėtų nustatyti atskiras žudomų žuvų apsaugos normas. Todėl šiuo metu žuvis taikomos nuostatos turėtų apimti tik esminį principą. Tolesnės [Sąjungos] iniciatyvos turėtų būti grindžiamos EMST atliktu moksliniu žuvų skerdimo ir žudymo rizikos vertinimu bei atsižvelgiant į socialines, ekonomines ir administracines pasekmes.

<...>

- (14) Medžioklės ar pramoginės žvejybos sąlygos labai skiriasi nuo ūkinių gyvūnų žudymo sąlygų, ir medžioklė reglamentuojama specialiais teisės aktais. Todėl reikėtų netaikyti šio reglamento žudymui medžiojant ar pramoginės žvejybos metu.
- (15) Protokole Nr. 33 taip pat pabrėžiama, kad formuojant ir įgyvendinant įvairių sričių, *inter alia*, žemės ūkio ir vidaus rinkos [Sąjungos] politiką reikia laikytis teisinių ar administracinių valstybių narių nuostatų ir tradicijų, visų pirma susijusių su religinėmis apeigomis, kultūros tradicijomis ir regionų paveldu. Todėl tikslinga netaikyti šio reglamento kultūros renginiams, jei gyvūnų gerovės reikalavimų laikymasis turėtų neigiamos įtakos pačiai renginio esmei.
- (16) Be to, kultūros tradicijos – tai paveldėti, nusistovėję arba įprasti mąstymo, veiklos ar elgesio modeliai, kuriais iš esmės įprasminama tai, kas perduota pirmtakų arba buvo iš jų perimta. Jos padeda puoselėti ilgalaikius socialinius kartų ryšius. Jei šie veiksmai neturi įtakos gyvūninės kilmės produktų rinkai ir jie negrindžiami gamybos reikmėmis, tikslinga netaikyti šio reglamento gyvūnų žudymui per tokius renginius.

<...>

- (18) [1993 m. gruodžio 22 d. Tarybos] direktyva 93/119/EB [dėl gyvūnų apsaugos juos skerdžiant arba užmušant (OL L 340, 1993, p. 21; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 3 sk., 15 t., p. 421)] nustatyta leidžianti nukrypti nuostata dėl skerdžiamų gyvūnų svaiginimo skerdyklose atliekant religines apeigas. Kadangi [Sąjungos teisės] nuostatos, taikomos gyvūnų skerdimui atliekant religines apeigas, buvo skirtingai perkeltos į nacionalinę teisę, atsižvelgiant į skirtingas valstybių narių aplinkybes ir tai, kad nacionalinėse taisyklėse numatyti platesnio masto klausimai nei numatytieji šiame reglamente, svarbu išlaikyti leidžiančią nukrypti nuostatą dėl gyvūnų svaiginimo prieš skerdimą, tačiau užtikrinant tam tikro lygio kiekvienos valstybės narės subsidiarumą. Todėl šiame reglamente paisoma religijos pasirinkimo laisvės ir teisės išpažinti savo religiją ar tikėjimą laikant pamaldas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas, kaip nustatyta [Chartijos] 10 straipsnyje.

<...>

(20) Daugelis žudymo metodų sukelia gyvūnams skausmą. Todėl prieš nužudant gyvūną arba jo žudymo metu jį reikia apsvaiginti, kad gyvūnas netektų sąmonės ir taptų nejautrus. Gyvūno sąmonės ir jautrumo netekimo lygį nustatyti sudėtinga ir tam reikia taikyti moksliskai patvirtintus metodus. Tačiau norint praktiškai įvertinti procedūros veiksmingumą reikėtų naudoti stebėsenos rodiklius.

(21) Svaiginimo veiksmingumas daugiausia stebimas, vertinant gyvūno sąmoningumą ir jautrumą. Iš esmės gyvūno sąmoningumas – tai jo gebėjimas jausti emocijas ir kontroliuoti valingus judesius. Neatsižvelgiant į tam tikras išimtis, pvz., imobilizaciją elektros srove ar kitaip sukeltą paralyžių, galima manyti, kad gyvūnas yra netekęs sąmonės, kai jis praranda įprastą stovimą padėtį, jis nėra budrus ir neturi teigiamų ar neigiamų emocijų, pvz., baimės ar susijaudinimo, požymių. Gyvūno jautrumas – tai iš esmės jo gebėjimas jausti skausmą. Apskritai galima manyti, kad gyvūnas nejautrus, jei neveikia jokie jo refleksai ar jis nereaguoja į dirgiklius, pvz., garsą, kvapą, šviesą ar fizinį kontaktą.

<...>

(43) Skerdžiant neapsvaigintus gyvūnus reikia tiksliai perpjauti jiems gerklę aštriu peiliu, kad gyvūnai kuo mažiau kentėtų. Be to, mechaniskai nesuvaržytiems gyvūnams po to, kai jiems perpjaunama gerklė, gali būti lėčiau nuleidžiamas kraujas ir todėl gali būti prailginamos nebūtinos kančios. Galvijai, avys ir ožkos yra rūšys, kurioms daugiausia taikoma tokia skerdimo procedūra. Todėl atrajotojai, kurie skerdžiami neapsvaiginti, turėtų būti suvaržyti atskirai ir mechaniniu būdu.

<...>

(57) Europos piliečiai tikisi, kad skerdžiant gyvūnus būtų laikomasi būtiniausių gyvūnų gerovės taisyklių. Tam tikrose vietovėse požiūris į gyvūnus taip pat priklauso nuo nacionalinio suvokimo, ir kai kuriose valstybėse yra poreikis toliau taikyti ar priimti griežtesnes nei [Sąjungos] lygiu sutartas gerovės taisykles. Todėl gyvūnų labai ir, jeigu tai neturėtų įtakos vidaus rinkos veikimui, tikslinga suteikti valstybėms narėms šiek tiek lankstumo išlaikyti ar tam tikrose konkrečiose srityse priimti griežtesnes nacionalines taisykles.

Svarbu užtikrinti, kad tokių nacionalinių taisyklių valstybės narės nenaudotų tokiu būdu, kad būtų pakenkta tinkamam vidaus rinkos veikimui.

(58) Kai kuriose šio reglamento taikymo srityse, prieš nustatant išsamias taisykles, visų pirma ūkinių žuvų atveju ir dėl galvijų suvaržymo juos apverčiant, Tarybai reikia daugiau mokslinės, socialinės ir ekonominės informacijos. Todėl būtina, kad Komisija, prieš siūlydama kokį nors pakeitimą tose šio reglamento taikymo srityse, pateiktų šią informaciją Tarybai.“

4 Šio reglamento 1 straipsnyje „Dalykas ir taikymo sritis“ nustatyta:

„1. Šiame reglamente nustatomos gyvūnų, veisiamų ar laikomų maisto, vilnos, odos, kailio ar kitiems produktams gaminti, žudymo, taip pat gyvūnų žudymo naikinimo tikslu ir susijusių veiksmų taisyklės.

Tačiau žuvims taikomi tik 3 straipsnio 1 dalyje nustatyti reikalavimai.

<...>

3. Šis reglamentas netaikomas:

a) kai gyvūnai žudomi:

- i) atliekant mokslinius eksperimentus, vykdomus prižiūrint kompetentingai institucijai;
- ii) medžiojant arba pramoginės žvejybos metu;

iii) per kultūros ar sporto renginius;

b) naminiams paukščiams, triušiams ir kiškiams, kuriuos jų savininkas skerdzia ne skerdykloje asmeniniam vartojimui.“

5 Šio reglamento 2 straipsnyje „Sąvokos“ numatyta:

„Šio reglamento tikslais taikomos šios sąvokos:

<...>

b) susiję veiksmai – gyvūnų tvarkymo, laikymo aptvaruose, suvaržymo, svaiginimo ir kraujo nuleidimo veiksmai, vykdomi tokiomis sąlygomis ir toje vietoje, kurioje juos rengiamasi nužudyti;

<...>

f) svaiginimas – tyčinis veiksmas, dėl kurio gyvūnas praranda sąmonę ir jautrumą, bet nepatiria skausmo, taip pat staigią mirtį sukeliantis veiksmas;

g) religinės apeigos – su gyvūnų skerdimu susiję veiksmai, vykdomi laikantis religinių papročių;

h) kultūros ar sporto renginiai – renginiai, iš esmės ir daugiausia susiję su seniai nusistovėjusiomis kultūros tradicijomis, ar sporto renginiai, taip pat lenktynės ar kitokios rungtys, per kurias negaminama mėsos ar kitų gyvūninių produktų arba, palyginti su renginio mastu, tokių produktų pagaminama nedaug ir jie ekonominiu požiūriu nėra reikšmingi;

<...>

j) skerdimas – žmonėms vartoti skirtų gyvūnų žudymas;

<...>“

6 Šio reglamento 3 straipsnio „Bendrieji žudymo ir susijusių veiksmų reikalavimai“ 1 dalyje nustatyta:

„Žudant gyvūnus ir atliekant susijusius veiksmus jiems nesukeliama skausmo, nerimo ar kančių, kurių galima išvengti.“

7 Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnyje, skirtame „[s]vaiginimo metodams“, numatyta:

„1. Gyvūnai žudomi tik apsvaiginus taikant I priede nurodytus metodus ir laikantis tame priede išdėstytų specialių reikalavimų dėl tų metodų. Gyvūnas išlaikomas be sąmonės ir nejautrus iki mirties.

Panaudojus I priede nurodytus metodus, kurie nesukelia staigios mirties <...>, po to kuo greičiau taikoma mirtį užtikrinanti procedūra, pavyzdžiui, kraujo nuleidimas, stuburo smegenų perdūrimas, nužudymas elektros srove arba ilgalaikės deguonies stokos užtikrinimas.

<...>

4. Gyvūnų, kuriems taikomi tam tikri skerdimo metodai, būtini religinėms apeigoms atlikti, atveju 1 dalies reikalavimai netaikomi, jeigu skerdimas atliekamas skerdykloje.“

8 Šio reglamento 5 straipsnio „Svaiginimo patikrinimai“ 2 dalyje nustatyta:

„Kai taikant 4 straipsnio 4 dalį gyvūnai žudomi prieš tai jų neapsvaiginus, už skerdimą atsakingi asmenys atlieka sistemingus patikrinimus, kad užtikrintų, jog gyvūnai, prieš atpalaiduojant jų suvaržymą neturėtų jokių sąmonės ir jautrumo požymių, ir vykdant dorojimą ar plikymą neturėtų jokių gyvybės požymių.“

9 Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnyje „Griežtesnės nacionalinės taisyklės“ nurodyta:

„1. Šiuo reglamentu neužkertama galimybė valstybėms narėms išlaikyti reglamento įsigaliojimo metu galiojančias nacionalines taisykles, skirtas užtikrinti aukštesnius žudomų gyvūnų apsaugos standartus.

Valstybės narės anksčiau nei 2013 m. sausio 1 d. praneša Komisijai apie tokias nacionalines taisykles. Komisija apie šias taisykles informuoja kitas valstybes nares.

2. Valstybės narės gali patvirtinti nacionalines taisykles, kuriomis siekiama nustatyti aukštesnius žudomų gyvūnų apsaugos standartus, nei nustatyti šiose srityse:

<...>

c) skerdimo ir susijusių operacijų pagal 4 straipsnio 4 dalį.

Valstybės narės informuoja Komisiją apie tokias nacionalines taisykles. Komisija apie šias taisykles informuoja kitas valstybes nares.

<...>

4. Tačiau valstybė narė neturi uždrausti arba trukdyti išleisti į apyvertą savo teritorijoje gyvūninės kilmės produktų, pagamintų iš kitoje valstybėje narėje nužudytų gyvūnų, remdamasi tuo, kad atitinkami gyvūnai buvo nužudyti ne pagal jos nacionalines taisykles, kuriomis siekiama nustatyti aukštesnius žudomų gyvūnų apsaugos standartus.“

10 Šio reglamento 27 straipsnio „Ataskaitų teikimas“ 1 dalyje nustatyta:

„Ne vėliau kaip 2014 m. gruodžio 8 d. Komisija pateikia Europos Parlamentui ir Tarybai ataskaitą dėl galimybės, atsižvelgiant į gyvūnų gerovės aspektus ir į socialinį, ekonominį bei aplinkosauginį poveikį, nustatyti tam tikrus reikalavimus dėl žudomų žuvų apsaugos. Kartu su šia ataskaita prireikus pateikiami pasiūlymai dėl teisės aktų, iš dalies keičiančių šį reglamentą įtraukiant specialias taisykles, reglamentuojančias žudomų žuvų apsaugą.

Kol bus patvirtintos šios priemonės, valstybės narės gali toliau taikyti ar priimti nacionalines taisykles, reglamentuojančias skerdžiamų ar žudomų žuvų apsaugą, ir informuoja apie tai Komisiją.“

Belgijos teisė

11 1986 m. rugpjūčio 14 d. *Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren* (Įstatymas dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės) (*Belgisch Staatsblad*, 1986 m. gruodžio 3 d., p. 16382) redakcijos, galiojusios prieš priimant pagrindinėje byloje nagrinėjamą dekretą, 16 straipsnio 1 dalies pirmoje pastraipoje buvo įtvirtintas reikalavimas skersti gyvūnus tik prieš tai apsvaiginus arba, *force majeure* atveju, naudojant mažiausiai skausmingą metodą. Vis dėlto šios nuostatos antroje pastraipoje buvo nurodyta, kad išimties tvarka šis reikalavimas netaikomas „skerdimui, būtinam religinėms apeigoms atlikti“.

- 12 Pagrindinėje byloje nagrinėjamu dekretu, įsigaliojusiu 2019 m. sausio 1 d., ši nukrypti leidžianti nuostata, kiek ji susijusi su Flandrijos regionu, buvo panaikinta. Įstatymo dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės, iš dalies pakeisto šio dekreto 3 straipsniu, 15 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „[j]eigu gyvūnai skerdžiami specialiais, religinėms apeigoms atlikti būtiniais metodais, apsvaiginimas neturi lemti gyvūno mirties“.
- 13 Šio dekreto parengiamuosiuose darbuose nurodyta:

„Flandrija teikia didelę svarbą gyvūnų gerovei. Todėl Flandrijoje siekiama uždrausti visas gyvūnų kančias, kurių galima išvengti. Gyvūnų skerdimas neapsvaiginus yra nesuderinamas su šiuo principu. Nors kitos priemonės, ne tokios drastiškos kaip draudimas skersti prieš tai neapsvaiginus, gali šiek tiek sumažinti neigiamą šio skerdimo būdo poveikį gyvūnų gerovei, jos negali užkirsti kelio labai didelei jai kylančiai grėsmei. Visada bus didelis skirtumas tarp gyvūnų kančių panaikinimo ir skerdimo prieš tai neapsvaiginus, net jei būtų imtasi ne tokių radikalių priemonių, skirtų kuo labiau sumažinti gyvūnų gerovei kylančiai grėsmei.

Nepaisant to, siekiama gyvūnų gerovės užtikrinimo ir religijos laisvės pusiausvyros.

Tiek žydų, tiek islamo religinės apeigos reikalauja, kad gyvūnas netektų kuo daugiau kraujo. Mokslo tyrimai parodė, kad nuogaštavimai, jog apsvaiginimas turės neigiamos įtakos kraujavimui, yra nepagrįsti <...>

Be to, abejos apeigos reikalauja, kad skerdžiamas gyvūnas būtų nepažeistas ir sveikas ir nugaištų dėl nukraujavimo. <...> Elektronarkozė yra grįžtamasis (nemirtinas) apsvaiginimo būdas, kai gyvūnas po trumpo laiko, jei per tą laiką nepaskerdžiamas, vėl tampa sąmoningas ir nepatiria jokio neigiamo apsvaiginimo poveikio. Jei gyvūnas paskerdžiamas iš karto po apsvaiginimo, jis nugaišta tik dėl nukraujavimo. Atsižvelgiant į tai, galima remtis P. Vanthemsche ataskaitoje pateikta išvada. Remiantis šia išvada, grįžtamojo (nemirtino) apsvaiginimo taikymas skerdimo atliekant religines apeigas praktikoje yra proporcinga priemonė, kuria paisoma tokio skerdimo esmės, kiek jis susijęs su religijos laisve, ir kuo labiau atsižvelgiama į atitinkamų gyvūnų gerovę. Taigi reikalavimas taikyti elektronarkozę skerdimui pagal tam tikrus metodus, būtinus religinėms apeigoms atlikti, nėra neproporcingas religijos laisvės pažeidimas.“

Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

- 14 2018 m. sausio 17 ir 18 d. ieškovai pagrindinėje byloje kreipėsi į *Grondwettelijk Hof* (Konstitucinis Teismas, Belgija), prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusį teismą, su ieškiniais dėl pagrindinėje byloje nagrinėjamo dekreto panaikinimo, motyvuodami tuo, kad šiuo dekretu pažeidžiama, be kita ko, Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalis ir 26 straipsnio 2 dalis, nes iš išpažįstančiųjų žydų ir musulmonų tikėjimą buvo atimta garantija, kad skerdimas atliekant religines apeigas negali būti susietas su išankstinio apsvaiginimo sąlyga. Šiuo dekretu visiems šiems tikintiesiems, o ne tik nedidelei jų daliai, užkertamas kelias praktikuoti savo religiją, atimant iš jų galimybę įsigyti laikantis jų religinių reikalavimų paskerstų gyvūnų mėsos, nes pagal šiuos reikalavimus draudžiamas grįžtamasis apsvaiginimas.
- 15 Kaip matyti iš sprendimo dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, ieškovai pagrindinėje byloje nurodo, kad pagal Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 1 dalį, siejamą su šio reglamento 20 konstatuojamąja dalimi, gyvūnai prieš juos skerdžiant turi būti apsvaiginami, t. y. išlaikomi be sąmonės ir neįtraukti iki mirties.
- 16 Vis dėlto pagal šio reglamento 4 straipsnio 4 dalį reikalavimas apsvaiginti netaikomas gyvūnų skerdimui, atliekamam tam tikrais religinėms apeigoms būtiniais metodais. Pagal šio reglamento 18 konstatuojamąją dalį ši išimtis grindžiama Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu tikslu gerbti

religijos laisvę, kaip Teisingumo Teismas pažymėjo 2018 m. gegužės 29 d. Sprendime *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.* (C-426/16, EU:C:2018:335, 56 ir 57 punktai).

- 17 Šiuo aspektu *Grondwettelijk Hof* (Konstitucinis Teismas) pažymi, kad Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje užtikrinama teisė atitinka Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, pasirašytos 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje (toliau – EŽTK), 9 straipsnyje įtvirtintą teisę, taigi tas teismas daro išvadą, kad sąvoka „religija“ apima ne tik *forum internum*, t. y. religijos ar tikėjimo turėjimą, bet ir *forum externum*, t. y. religijos ar tikėjimo viešą išpažinimą ir skelbimą.
- 18 Konkretūs skerdimo metodai, būtini religinėms apeigoms atlikti, ir maistui keliamų reikalavimų, susijusių su religija, laikymasis patenka į religijos laisvės taikymo sritį ir gali būti laikomi religinių įsitikinimų viešu išpažinimu, kaip tai suprantama pagal EŽTK 9 straipsnį ir Chartijos 10 straipsnio 1 dalį. Konkrečiai kalbant, skerdimas atliekant religines apeigas skirtas aprūpinti tikintiesiems gyvūnų, paskerstų pagal jų religinius įsitikinimus, mėsa. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2000 m. birželio 27 d. Sprendime *Cha'are Shalom V Tsedek prieš Prancūziją* (CE:ECHR:2000:0627JUD 002741795, 82 punktas) konstatavo, kad, jeigu iš tikinčiųjų neatimama galimybė įsigyti gyvūnų, paskerstų pagal jų religinius įsitikinimus, mėsos ir ją vartoti, religijos laisvė negali apimti teisės patiems atlikti skerdimą pagal religines apeigas.
- 19 Atsižvelgdami į tai, ieškovai pagrindinėje byloje tvirtina, kad valstybės narės negali remtis Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktu, siekdamos šio reglamento 4 straipsnio 4 dalyje numatyto reikalavimo apsvaiginti išimtį, taikomą skerdimui atliekant religines apeigas, padaryti visiškai neveiksmingą.
- 20 Ieškovai pagrindinėje byloje taip pat tvirtina, kad pagrindinėje byloje nagrinėjamu dekretu neproporcingai ribojama religijos laisvė, ypač dėl to, kad laikantis religinių reikalavimų paskerstų galvijų mėsa sudaro tik 0,1 % viso Belgijoje pagaminamos mėsos kiekio ir kad atvejų, kai gyvuliai prieš skerdžiant neapsvaiginami, procentinė dalis yra didesnė. Be to, žydų bendruomenė neturi garantijų, kad galės įsigyti pakankamai gyvūnų, paskerstų pagal žydų religijos reikalavimus, mėsos. *Raad van State* (Valstybės Taryba, Belgija) teisėkūros skyrius padarė išvadą, kad draudimas skersti be apsvaiginimo yra neproporcingas religijos laisvės apribojimas.
- 21 Pagrindinėje byloje nagrinėjamu dekretu taip pat pažeidžiama religijos laisvė, nes juo užkertamas kelias išpažįstantiesiems žydų tikėjimą skersti gyvūnus laikantis *shechita*, t. y. šiai religijai būdingų apeigų. Šiuo aspektu negalima atsižvelgti į aplinkybę, kad gyvūnų, paskerstų laikantis religinių reikalavimų, mėsa gali būti importuojama iš užsienio.
- 22 Galiausiai ieškovai pagrindinėje byloje ginčija Flandrijos įstatymų leidėjo prielaidą, kad grįžtamojo apsvaiginimo metodas, nesukeliantis gyvūno mirties, atitinka religinius skerdimo reikalavimus.
- 23 Flandrijos ir Valonijos vyriausybės, priešingai, teigia, kad pagal Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktą valstybėms narėms aiškiai leidžiama nukrypti nuo šio reglamento 4 straipsnio 4 dalies.
- 24 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikiantis teismas pažymi, kad, pirma, Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalyje numatyta principinės pareigos prieš skerdžiant gyvūną apsvaiginti išimtis skirta Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai religijos laisvei ir, antra, šio reglamento 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punkte, siejamame su jo 18 ir 57 konstatuojamosiomis dalimis, valstybėms narėms leidžiama nukrypti nuo minėtos 4 straipsnio 4 dalies, siekiant didinti gyvūnų gerovę, tačiau konkrečiai nenustatoma ribų, kurių valstybės narės turi laikytis.

- 25 Taigi kyla klausimas, ar Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktą galima aiškinti taip, kad valstybės narės gali patvirtinti tokias nacionalines taisykles, kaip nagrinėjamos pagrindinėje byloje, ir, jei taip, ar ši norma yra suderinama su Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta religijos laisvė.
- 26 Šiuo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad pagrindinėje byloje nagrinėjamas dekretas nustojo galioti 2019 m. sausio 1 d., išskyrus reikalavimą apsvaiginti, kai skerdiama atliekant religines apeigas. Iš šio dekreto parengiamųjų darbų taip pat matyti, kad Flandrijos įstatymų leidėjas manė, jog skerdimas neapsvaiginus sukelia gyvūnui kančių, kurių galima išvengti. Taigi juo buvo siekiama didinti gyvūnų gerovę ir rasti pusiausvyrą tarp tikslo didinti gyvūnų gerovę ir tikslo užtikrinti religijos laisvę.
- 27 Dėl šios priežasties, siekiant kuo labiau atsižvelgti į atitinkamų religinių bendruomenių pageidavimus, 1986 m. rugpjūčio 14 d. įstatymo, iš dalies pakeisto pagrindinėje byloje nagrinėjamu dekretu, 15 straipsnio 2 dalyje dabar reikalaujama atliekant skerdimą pagal religines apeigas taikyti apsvaiginimą, nesukeliantį gyvūno mirties. Šio dekreto parengiamieji darbai rodo, kad Flandrijos įstatymų leidėjas manė, jog ši nuostata atitinka atitinkamų religinių bendruomenių pageidavimus, nes taikant grįžtamojo apsvaiginimo būdą laikomasi religinių reikalavimų, pagal kuriuos skerdimo momentu gyvūnas neturi būti nugaišęs ir turi visiškai nukraujuoti.
- 28 Vis dėlto padarytas įstatymo pakeitimas negali būti aiškinamas kaip įpareigojantis visas religines bendruomenes pripažinti grįžtamojo apsvaiginimo būdą. Be to, kaip matyti iš pagrindinėje byloje nagrinėjamo dekreto parengiamųjų darbų, jis neturi įtakos šių bendruomenių narių galimybei įsigyti gyvūnų, paskerstų prieš tai neapsvaiginus, mėsos, nes nėra jokios nuostatos, draudžiančios importuoti tokią mėsą į Flandrijos regioną. Bet kuriuo atveju toks importo draudimas prieštarautų Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 4 daliai.
- 29 Vis dėlto ieškovai pagrindinėje byloje tvirtina, kad vis daugiau valstybių narių, kaip ir Flandrijos regionas, draudžia skersti gyvūnus be apsvaiginimo arba bent eksportuoti gyvūnų, paskerstų laikantis religinių reikalavimų, mėsą, o tai gali sutrikdyti tokios mėsos tiekimą Flandrijos regione. Be to, importuotos mėsos ženklavimas neleidžia tiksliai nustatyti, ar mėsa iš tikrųjų yra pagal religinius reikalavimus paskerstų gyvūnų.
- 30 Flandrijos ir Valonijos vyriausybės atkerta, kad kai kurios valstybės narės netaiko tokio bendro draudimo žudyti prieš tai neapsvaiginus ir kad prekyba mėsa nesibaigia prie Sąjungos sienų.
- 31 Galiausiai ieškovai pagrindinėje byloje teigia, kad Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktą aiškinant taip, kad pagal jį valstybėms narėms leidžiama patvirtinti tokias priemones, kaip pagrindinėje byloje nagrinėjamas dekretas, būtų pažeisti lygybės, nediskriminavimo ir religijų įvairovės principai, atitinkamai įtvirtinti Chartijos 20, 21 ir 22 straipsniuose. Ieškovai pagrindinėje byloje pažymi, kad šiame dekrete, priimtame taikant šį reglamentą, asmenys, kurie žudo gyvūnus per medžioklę, žvejybą ar kovodami su kenkėjais, ir asmenys, kurie žudo gyvūnus specialiais, religinėms apeigoms atlikti būtiniais metodais, traktuojami skirtingai, nesant tam objektyvių priežasčių.
- 32 Šiomis aplinkybėmis *Grondwettelijk Hof* (Konstitucinis Teismas) nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:
- „1. Ar [Reglamento Nr. 1099/2009] 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktą reikia aiškinti taip, kad valstybėms narėms yra leidžiama, nukrypstant nuo šio reglamento 4 straipsnio 4 dalyje nustatytos išimties ir siekiant didinti gyvūnų gerovę, priimti tokius teisės aktus, kaip [pagrindinėje byloje nagrinėjamas dekretas], kuriuose, viena vertus, yra numatytas draudimas skersti neapsvaigintus gyvūnus, taikomas ir gyvūnų skerdimui religinėms apeigoms atlikti būtiniais metodais, kita vertus, skerdimui religinėms apeigoms atlikti būtiniais metodais nustatomas alternatyvus apsvaiginimo būdas, kuris neturi lemti gyvūno mirties?

2. Jeigu į pirmąjį klausimą būtų atsakyta teigiamai: jei [Reglamento Nr. 1099/2009] 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas turi būti aiškinamas taip, kaip nurodyta pirmajame prejudiciniame klausime, ar jis pažeidžia [Chartijos] 10 straipsnio 1 dalį?
3. Jeigu į pirmąjį klausimą būtų atsakyta teigiamai: jei [Reglamento Nr. 1099/2009] 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas, siejamas su 4 straipsnio 4 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kaip nurodyta pirmajame prejudiciniame klausime, ar jis pažeidžia [Chartijos] 20, 21 ir 22 straipsnius, nes gyvūnų skerdimui specialiais religinėms apeigoms atlikti būtinais metodais yra numatyta tik su tam tikromis sąlygomis susieta pareigos apsvaiginti gyvūną išimtis ([šio reglamento] 4 straipsnio 4 dalis, siejama su 26 straipsnio 2 dalimi), o dėl gyvūnų žudymo medžiojant, žvejybos metu ar per kultūros ar sporto renginius, pateikiant tam tikrus motyvus reglamento konstatuojamosiose dalyse, yra nustatyta, kad šios veiklos rūšys nepatenka į reglamento taikymo sritį arba jų atveju netaikoma pareiga apsvaiginti žudomą gyvūną ([šio reglamento] 1 straipsnio 1 dalies antra pastraipa ir 3 dalis)?“

Dėl prašymo atnaujinti žodinę proceso dalį

- 33 2020 m. spalio 2 d. Teisingumo Teismo kanceliarija gavo *CICB* ir kt. ir *Kosher Poultry* ir kt. prašymą atnaujinti žodinę proceso dalį, taikant Teisingumo Teismo procedūros reglamento 83 straipsnį.
- 34 Grįsdami savo prašymą *CICB* ir kt. ir *Kosher Poultry* ir kt. iš esmės tvirtina, kad 2020 m. rugsėjo 18 d. *Sejm* (Seimas, Lenkija) priėmė įstatymo projektą, pagal kurį draudžiama eksportuoti gyvūnų, paskerstų atliekant religines apeigas, mėsą. Kadangi ši valstybė narė yra pagrindinė košerinės mėsos tiekėja Belgijos žydų bendruomenei ir nėra jokios konkrečios alternatyvos, tokio įstatymo projekto priėmimas dar labiau patvirtina pagrindinėje byloje nagrinėjamo dekreto neproporcingumą, todėl tai yra nauja aplinkybė, kuri gali būti lemiamą Teisingumo Teismui priimant sprendimą.
- 35 Remiantis Teisingumo Teismo procedūros reglamento 83 straipsniu, išklauses generalinį advokatą Teisingumo Teismas gali bet kada nutarti atnaujinti žodinę proceso dalį – pirmiausia, jeigu mano, kad jam nepateikta pakankamai informacijos, arba jeigu baigus žodinę proceso dalį šalis pateikė naują faktą, kuris gali būti lemiamas Teisingumo Teismui priimant sprendimą, arba jeigu nagrinėjant bylą reikia remtis argumentu, dėl kurio šalis nepateikė nuomonės.
- 36 Šiuo atveju taip nėra.
- 37 Per posėdį Teisingumo Teismas Flandrijos regionui pateikė klausimą, į kurį galėjo atsakyti visi dalyviai: jis apsvarstė situaciją, apimančią daugiau, nei *CICB* ir kt. prašyme atnaujinti žodinę proceso dalį nurodyta situacija, t. y. situaciją, kai visos valstybės narės priimtų priemonę, pagal kurią, kaip ir pagal pagrindinėje byloje nagrinėjamą dekretą, būtų draudžiama skerdžiant pagal religines apeigas žudyti gyvūnus be išankstinio apsvaiginimo.
- 38 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, šio sprendimo 34 punkte nurodytas įstatymo projektas negali būti nei naujas faktas, kuris gali būti lemiamas Teisingumo Teismui priimant sprendimą, nei argumentas, dėl kurio šalis, kaip jos suprantamos pagal Procedūros reglamento 83 straipsnį, nepateikė nuomonės, todėl Teisingumo Teismas, išklauses generalinį advokatą, mano, kad nereikia atnaujinti žodinės proceso dalies.

Dėl prejudicinių klausimų

Dėl pirmojo ir antrojo klausimų

- 39 Pirmuoju ir antruoju klausimais, kuriuos reikia nagrinėti kartu, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia išsiaiškinti, ar Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas, siejamas su SESV 13 straipsniu ir Chartijos 10 straipsnio 1 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį draudžiamos valstybės narės teisės normos, pagal kurias skerdimo atliekant religines apeigas atveju reikalaujama taikyti grįžtamojo apsvaiginimo, kuris nelemia gyvūno mirties, metodą.
- 40 Pirmiausia pažymėtina, kad Reglamentu Nr. 1099/2009, kurio teisinis pagrindas yra EB 37 straipsnis (dabar – SESV 43 straipsnis) ir kuris yra Bendrijos veiksmų planas dėl gyvūnų apsaugos ir gerovės 2006–2010 m. (2006 m. sausio 23 d. COM (2006) 13 *final*), siekiama nustatyti bendras taisykles dėl Sąjungoje skerdžiamų ar žudomų gyvūnų gerovės apsaugos ir, kaip nurodyta jo 4 konstatuojamojoje dalyje, jis grindžiamas idėja, kad skerdžiamų gyvūnų apsauga yra visuomenei svarbus klausimas.
- 41 Šiuo klausimu visų pirma primintina, kad Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 1 dalyje, siejamoje su šio reglamento 20 konstatuojamąja dalimi, įtvirtintas gyvūnų apsvaiginimo prieš juos žudant principas ir netgi nustatytas įpareigojimas taip elgtis, nes mokslo tyrimais įrodyta, kad apsvaiginimas mažiausiai kenkia skerdžiamų gyvūnų gerovei (šiuo klausimu žr. 2019 m. vasario 26 d. Sprendimo *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, 47 punktą). Kaip nurodyta šio reglamento 4 konstatuojamojoje dalyje, šioje nuostatoje įtvirtintas išankstinio apsvaiginimo principas atspindi šią Sąjungos vertybę, gyvūnų gerovę, šiuo metu įtvirtintą SESV 13 straipsnyje, pagal kurią Sąjunga ir valstybės narės, rengdamos ir įgyvendindamos Sąjungos politiką, turi visokeriopai atsižvelgti į gyvūnų gerovės reikalavimus.
- 42 Šis principas atitinka pagrindinį Reglamentu Nr. 1099/2009 siekiamą tikslą – gyvūnų gerovės apsaugą; šis tikslas matyti iš paties reglamento pavadinimo ir iš jo 2 konstatuojamosios dalies, remiantis SESV 13 straipsniu (šiuo klausimu žr. 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimo *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisatie Provincie Antwerpen ir kt.*, C-426/16, EU:C:2018:335, 63 ir 64 punktus).
- 43 Reglamento Nr. 1099/2009 4 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad išankstinio apsvaiginimo reikalavimas netaikomas gyvūnams, kuriems taikomi tam tikri skerdimo metodai, būtini religinėms apeigoms atlikti, jeigu skerdimas atliekamas skerdykloje. Nors šioje nuostatoje, siejamoje su šio reglamento 18 konstatuojamąja dalimi, pripažįstama skerdimo atliekant religines apeigas praktika, kai gyvūnai gali būti žudomi be apsvaiginimo, šis skerdimo metodas Sąjungoje leidžiamas išimties tvarka ir tik tam, kad būtų paisoma religijos laisvės, nes jį taikant gyvūno skausmo, nerimo ir kančių neįmanoma sumažinti taip veiksmingai, kaip skerdžiant apsvaiginus, o remiantis šio reglamento 2 straipsnio f punktu, siejama su jo 20 konstatuojamąja dalimi, apsvaiginimas yra būtinas, kad gyvūnas prarastų sąmonę ir jautrumą, ir taip būtų gerokai sumažinamos jo kančios (šiuo klausimu žr. 2019 m. vasario 26 d. Sprendimo *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, 48 punktą).
- 44 Kaip matyti iš Reglamento Nr. 1099/2009 15 konstatuojamosios dalies, ši išimtis grindžiama būtinybe formuojant ir įgyvendinant, be kita ko, Sąjungos žemės ūkio ir vidaus rinkos politiką laikytis teisinių ar administracinių valstybių narių nuostatų ir tradicijų, visų pirma susijusių su religinėmis apeigomis, kultūros tradicijomis ir regionų paveldu. Taigi šia išimtimi sukonkretinamas Sąjungos teisės aktų leidėjo įsipareigojimas užtikrinti, kad bus veiksmingai gerbiama visų pirma praktikuojančių musulmonų ir žydų religijos laisvė ir teisė išpažinti savo religiją ar tikėjimą laikant pamaldas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas, kaip numatyta Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje (šiuo klausimu žr. 2018 m. gegužės 29 d. Sprendimo *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisatie Provincie Antwerpen ir kt.*, C-426/16, EU:C:2018:335, 56 ir 57 punktus).

- 45 Be to, šio reglamento 18 konstatuojamojoje dalyje nurodyta: kadangi „[Sąjungos teisės] nuostatos, [įtvirtintos Direktyvoje 93/119] taikomos gyvūnų skerdimui atliekant religines apeigas, buvo skirtingai perkeltos į nacionalinę teisę, atsižvelg[damas] į skirtingas valstybių narių aplinkybes ir tai, kad nacionalinėse taisyklėse numatyti platesnio masto klausimai nei numatytieji šiame reglamente“, Sąjungos teisės aktų leidėjas nusprendė „išlaikyti leidžiančią nukrypti nuostatą dėl gyvūnų svaiginimo prieš skerdimą, tačiau užtikrinant tam tikro lygio kiekvienos valstybės narės subsidiarumą“. Pagal Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 1 dalį valstybėms narėms leidžiama palikti galioti šio reglamento įsigaliojimo dieną galiojančias nacionalinės teisės normas, skirtas užtikrinti aukštesniems žudomų gyvūnų apsaugos standartams, o šio reglamento 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punkte nustatyta, kad valstybės narės gali priimti nacionalinės teisės normas, kuriomis siekiama nustatyti aukštesnius žudomų gyvūnų apsaugos standartus, nei nustatytieji šiame reglamente, be kita ko, „skerdimu ir susijusių operacijų [veiksmų] pagal 4 straipsnio 4 dalį“ srityje; pagal to paties reglamento 2 straipsnio b punktą susiję veiksmai apima ir apsvaiginimą.
- 46 Galiausiai Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad valstybė narė negali uždrausti arba trukdyti išleisti į apyvartą savo teritorijoje gyvūninės kilmės produktų, pagamintų iš kitoje valstybėje narėje nužudytų gyvūnų, remdamasi tuo, kad atitinkami gyvūnai buvo nužudyti ne pagal jos nacionalinės teisės normas, kuriomis siekiama nustatyti aukštesnius žudomų gyvūnų apsaugos standartus.
- 47 Taigi Reglamentas Nr. 1099/2009 atspindi SESV 13 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus; pagal šį straipsnį „Sąjunga ir valstybės narės turi visokeriopai atsižvelgti į gyvūnų, kaip juslių gyvių, gerovės reikalavimus, taip pat gerbti valstybių narių įstatymus ir kitus teisės aktus, papročius, ypač susijusius su religinėmis apeigomis, kultūros tradicijomis ir vietos paveldu“. Matyti, kad pats šis reglamentas neužtikrina gyvūnų gerovės ir teisės išpažinti savo religiją būtinos pusiausvyros, jame tik reglamentuojama, kad suderinti šias dvi vertybes turi valstybės narės.
- 48 Iš šio sprendimo 44–47 punktuose išdėstytų aspektų matyti, kad, pirma, Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktu nepažeidžiama Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje užtikrinama laisvė išpažinti savo religiją ir, antra, naudodamasi šioje nuostatoje suteikta galimybe priimti papildomas teisės normas, kuriomis siekiama nustatyti aukštesnius gyvūnų apsaugos standartus, nei nustatytieji šiame reglamente, valstybės narės, be kita ko, gali numatyti reikalavimą apsvaiginti gyvūnus prieš žudant, taikomą ir skerdimui, būtinam religinėms apeigoms atlikti, bet vis dėlto turi būti paisoma Chartijoje įtvirtintų pagrindinių teisių.
- 49 Pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį valstybės narės turi gerbti joje įtvirtintas pagrindines teises, kai naudojasi šia galimybe.
- 50 Dėl nacionalinių priemonių, patvirtintų remiantis Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktu, suderinamumo su laisve išpažinti savo religiją primintina, kad Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę ir ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laikant pamaldas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas.
- 51 Šiuo klausimu pažymėtina, kad nacionalinės teisės normos, priimtose remiantis šio reglamento 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktu, pagal kurias skerdimui atliekant religines apeigas numatytas grįžtamojo apsvaiginimo, nesukeliančio gyvūno mirties, reikalavimas, patenka į Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos laisvės išpažinti savo religiją taikymo sritį.
- 52 Chartijoje sąvokai „religija“ suteikta plati reikšmė, apimanti ne tik *forum internum*, t. y. religijos ar tikėjimo turėjimą, bet ir *forum externum*, t. y. religijos ar tikėjimo viešą išpažinimą ir skelbimą, ir Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad skerdimą atliekant religines apeigas apima Chartijos

- 10 straipsnio 1 dalyje užtikrinama teisė išpažinti savo religiją (2018 m. gegužės 29 d. Sprendimo *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen ir kt.*, C-426/16, EU:C:2018:335, 44 ir 49 punktai).
- 53 Kaip tvirtina ieškovai pagrindinėje byloje, dėl to, kad pagrindinėje byloje nagrinėjama dekretu, priimtame remiantis Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktu, įtvirtintas reikalavimas apsvaiginti atliekant religines apeigas skerdžiamą gyvūną ir numatyta, kad apsvaiginimas turi būti grįžtamasis ir nelemti gyvūno mirties, šis dekretas nesuderinamas su tam tikrais žydų ir islamo religiniais reikalavimais.
- 54 Šiuo aspektu iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą matyti, kad, ieškovų pagrindinėje byloje nuomone, skerdimas atliekant religines apeigas atitinka specifinius religinius reikalavimus, pagal kuriuos tikintieji gali vartoti tik gyvūnų, paskerstų prieš tai neapsvaiginus, mėsą, siekiant užtikrinti, kad šiems gyvūnams niekaip nebūtų sukelta mirtis prieš paskerdžiant ir kad jie nukraujuotų.
- 55 Taigi šiuo dekretu ribojama išpažįstančiųjų žydų ir musulmonų tikėjimą galimybė naudotis Chartijos 10 straipsnio 1 dalyje garantuojama teise išpažinti savo religiją.
- 56 Primintina, kad Chartijos 52 straipsnio 3 dalimi siekiama užtikrinti būtiną Chartijoje įtvirtintų teisių ir EŽTK garantuojamų atitinkamų teisių darną, nedarant neigiamos įtakos Sąjungos teisės ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo autonomijai. Taigi, siekiant aiškinti Chartiją, reikia atsižvelgti į atitinkamas EŽTK garantuojamas teises kaip į minimalų apsaugos lygį (šiuo klausimu žr. 2019 m. gegužės 21 d. Sprendimo *Komisija / Vengrija (Žemės ūkio paskirties žemės uzufuktas)*, C-235/17, EU:C:2019:432, 72 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją ir 2020 m. spalio 6 d. Sprendimo *La Quadrature du Net ir kt.*, C-511/18, C-512/18 ir C-520/18, EU:C:2020:791, 124 punktą). Kadangi iš su Chartijos 10 straipsniu susijusių paaiškinimų matyti, jog šios nuostatos 1 dalyje garantuojama laisvė atitinka EŽTK 9 straipsnyje garantuojamą laisvę, aiškinant Chartijos 10 straipsnio 1 dalį reikia atsižvelgti į šią laisvę.
- 57 Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, EŽTK 9 straipsnyje garantuojama minties, sąžinės ir religijos laisvė yra vienas iš „demokratinės visuomenės“, kaip ji suprantama pagal šią konvenciją, pagrindų, nes pliuralizmas – esminis tokios visuomenės bruožas – priklauso nuo šios laisvės (šiuo klausimu 1999 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimo *Buscarini ir kt. prieš Saint-Marin*, CE:ECHR:1999:0218JUD 002464594, 34 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją ir 2011 m. vasario 17 d. EŽTT sprendimo *Wasmuth prieš Vokietiją*, CE:ECHR:2011:0217JUD 001288403, 50 punktą). EŽTK 9 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „[l]aisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek tai būtina demokratinėje visuomenėje jos apsaugos interesais, viešajai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“.
- 58 Taip pat pasakytina, kad pagal Chartijos 52 straipsnio 1 dalies pirmą sakinį bet koks Chartijos pripažintų teisių ir laisvių įgyvendinimo apribojimas turi būti numatytas įstatymo ir nekeisti šių teisių ir laisvių esmės. Šios nuostatos antrame sakinyje nustatyta, kad, remiantis proporcingumo principu, teisių ir laisvių apribojimai galimi tik tuo atveju, kai jie būtini ir tikrai atitinka Sąjungos pripažintus bendruosius interesus arba reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti.
- 59 Atsižvelgiant būtent į šiuos argumentus reikia išnagrinėti, ar nacionalinės teisės normos, kuriose numatytas reikalavimas iš anksto apsvaiginti atliekant religines apeigas skerdžiamą gyvūną ir nustatyta, kad apsvaiginimas turi būti grįžtamasis ir nelemti gyvūno mirties, atitinka Chartijos 52 straipsnio 1 ir 3 dalyse, siejamose su SESV 13 straipsniu, numatytas sąlygas.
- 60 Pirma, šio sprendimo 55 punkte nurodytas naudojimosi teise laisvai išpažinti savo religiją ribojimas įtvirtintas pagrindinėje byloje nagrinėjama dekretu, taigi jis numatytas įstatyme, kaip tai suprantama pagal Chartijos 52 straipsnio 1 dalį.

- 61 Antra, nacionalinės teisės normos, kuriose įtvirtintas reikalavimas iš anksto apsvaiginti atliekant religines apeigas skerdžiamą gyvūną ir nustatyta, kad apsvaiginimas turi būti grįžtamasis ir nelemti gyvūno mirties, nekeičia Chartijos 10 straipsnio esmės, nes, kaip matyti iš Teisingumo Teismo turimoje bylos medžiagoje esančios informacijos, nurodytos šio sprendimo 54 punkte, dėl tokių teisės normų kylantis apribojimas susijęs tik su konkrečiu religinių apeigų aspektu – minėtu skerdimu, kadangi toks skerdimas savaime nėra uždraustas.
- 62 Trečia, dėl klausimo, ar tokiose nacionalinės teisės normose, kaip nagrinėjamos pagrindinėje byloje, įtvirtintas pagal Chartijos 10 straipsnį užtikrinamos teisės ribojimas atitinka bendrojo intereso tikslą, pasakytina, kad iš prašyme priimti prejudicinį sprendimą pateiktos informacijos matyti, jog Flandrijos teisės aktų leidėjas siekė didinti gyvūnų gerovę. Pagrindinėje byloje nagrinėjamo dekreto parengiamuosiuose darbuose nurodyta, kad „Flandrija teikia didelę svarbą gyvūnų gerovei“, kad „[t]odėl Flandrijoje siekiama uždrausti visas gyvūnų kančias, kurių galima išvengti“, kad „[g]yvūnų skerdimas neapsvaiginus yra nesuderinamas su šiuo principu“ ir, „[n]ors kitos priemonės, ne tokios drastiškos kaip draudimas skersti prieš tai neapsvaiginus, gali šiek tiek sumažinti neigiamą šio skerdimo būdo poveikį gyvūnų gerovei, jos negali užkirsti kelio labai didelei jai kylančiai grėsmei“.
- 63 Tiek iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos (šiuo klausimu žr. 2008 m. sausio 17 d. Sprendimo *Viamex Agrar Handel ir ZVK*, C-37/06 ir C-58/06, EU:C:2008:18, 22 punktą; 2008 m. birželio 19 d. Sprendimo *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers ir Andibel*, C-219/07, EU:C:2008:353, 27 punktą; 2009 m. rugsėjo 10 d. Sprendimo *Komisija / Belgija*, C-100/08, nepaskelbtas Rink., EU:C:2009:537, 91 punktą ir 2015 m. balandžio 23 d. Sprendimo *Zuchtvieh-Export*, C-424/13, EU:C:2015:259, 35 punktą), tiek iš SESV 13 straipsnio matyti, kad gyvūnų gerovės apsauga yra Sąjungos pripažįstamas bendrojo intereso tikslas.
- 64 Ketvirta, dėl proporcingumo principo laikymosi pažymėtina, kad jis reikalauja, jog pagrindinėje byloje nagrinėjamame dekrete įtvirtinti laisvės išpažinti savo religiją ribojimai neviršytų to, kas tinkama ir reikalinga šiuo teisės aktu siekiamiems teisėtiems tikslams įgyvendinti, todėl, kai galima rinktis iš kelių tinkamų priemonių, reikia taikyti mažiausiai suvaržančią, o sukelti nepatogumai negali būti neproporcingi siekiamiems tikslams (šiuo klausimu žr. 2018 m. kovo 20 d. Sprendimo *Menci*, C-524/15, EU:C:2018:197, 46 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją ir 2019 m. balandžio 30 d. Sprendimo *Italija / Taryba (Viduržemio jūros durklažuvių žvejybos kvota)*, C-611/17, EU:C:2019:332, 55 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 65 Tuo atveju, kai nagrinėjamos kelios Sutartyse įtvirtintos pagrindinės teisės ir principai, kaip antai nagrinėjamu atveju Chartijos 10 straipsnyje užtikrinta teisė ir SESV 13 straipsnyje įtvirtinta gyvūnų gerovė, proporcingumo principo laikymąsi reikia vertinti taip, kad būtų suderinti reikalavimai, susiję su šių skirtingų teisių ir principų apsauga, ir užtikrinta teisinga jų pusiausvyra (šiuo klausimu žr. 2019 m. gruodžio 19 d. Sprendimo *Deutsche Umwelthilfe*, C-752/18, EU:C:2019:1114, 50 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).
- 66 Šiuo aspektu konstatuotina, kad nacionalinės teisės normos, kuriose įtvirtintas reikalavimas iš anksto apsvaiginti atliekant religines apeigas skerdžiamą gyvūną ir nustatyta, kad apsvaiginimas turi būti grįžtamasis ir nelemti gyvūno mirties, yra tinkamos šio sprendimo 62 punkte nurodytam gyvūnų gerovės didinimo tikslui pasiekti.
- 67 Iš Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos matyti, kad tais atvejais, kai kyla bendro pobūdžio politiniai klausimai, kaip antai dėl valstybės ir religijų santykio nustatymo, kuriais demokratinėje valstybėje pagrįstai gali būti didelių nuomonių skirtumų, esminį vaidmenį atlieka nacionalinis sprendimus priimančias subjektas. EŽTK 9 straipsnio taikymo srityje valstybei iš principo turi būti suteikta plati diskrecija nuspręsti, ar ir kiek yra „būtina“ teisė išpažinti savo religiją ar tikėjamą ribojanti priemonė. Vis dėlto, nesant konsensuso Sąjungos lygmeniu, valstybėms narėms suteikta diskrecija turi būti susieta su Europos kontrole, kurią atliekant visų pirma aiškinamasi, ar nacionaliniu lygmeniu

priimtos priemonės yra iš esmės pateisinamos ir ar jos proporcingos (šiuo klausimu žr. 2014 m. liepos 1 d. EŽTT sprendimo *S.A.S. Prieš Prancūziją*, CE:ECHR:2014:0701JUD 004383511, 129 ir 131 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją).

- 68 Kaip matyti iš Reglamento Nr. 1099/2009 18 ir 57 konstatuojamųjų dalių, būtent dėl to, kad valstybės narės nesutaria, kaip vertinti skerdimą atliekant religines apeigas, buvo priimti šio reglamento 4 ir 26 straipsniai.
- 69 Kaip priminta šio sprendimo 45 punkte, Reglamento Nr. 1099/2009 18 konstatuojamojoje dalyje nurodyta, kad svarbu išlaikyti leidžiančią nukrypti nuostatą dėl gyvūnų svaiginimo prieš skerdimą, tačiau užtikrinant kiekvienai valstybei narei tam tikro lygio subsidiarumą.
- 70 Dėl šio reglamento 57 konstatuojamosios dalies pasakytina, kad joje nurodyta, jog Europos piliečiai tikisi, kad skerdžiant gyvūnus bus laikomasi būtinausių gyvūnų gerovės taisyklių, ir pabrėžiama, jog tam tikrose vietovėse požiūris į gyvūnus taip pat priklauso nuo nacionalinio suvokimo, ir kai kuriose valstybėse yra poreikis toliau taikyti ar priimti griežtesnes nei Sąjungos lygiu sutartas gerovės taisykles. Todėl, remiantis šia konstatuojamąja dalimi, gyvūnų labai ir, jeigu tai neturėtų įtakos vidaus rinkos veikimui, tikslinga suteikti valstybėms narėms šiek tiek lankstumo išlaikyti ar tam tikrose konkrečiose srityse priimti griežtesnes nacionalines taisykles.
- 71 Taigi nurodydamas skirtingą „nacionalinį suvokimą“ apie gyvūnus ir būtinybę suteikti valstybėms narėms „tam tikrą lankstumą“ ar „tam tikro lygio subsidiarumą“, Sąjungos teisės aktų leidėjas siekė išsaugoti kiekvienos valstybės narės socialinį kontekstą šiuo aspektu ir pripažinti kiekvienos iš jų plačią diskreciją atliekant būtiną SESV 13 straipsnio ir Chartijos 10 straipsnio derinimą, siekiant užtikrinti tinkamą žudomų gyvūnų gerovės apsaugos ir laisvės išpažinti savo religiją pusiausvyrą.
- 72 Konkrečiau dėl pagrindinėje byloje nagrinėjamame dekrete numatyto laisvės išpažinti savo religiją ribojimo būtinybės pažymėtina, kad Reglamento Nr. 1099/2009 6 konstatuojamojoje dalyje minimose Europos maisto saugos tarnybos (EFSA) mokslo nuomonėse nurodyta, jog mokslininkai sutaria, kad apsvaiginimas yra optimali priemonė žudomo gyvūno kančioms sumažinti.
- 73 Būtent vadovaudamasis šiuo požiūriu Flandrijos teisės aktų leidėjas pagrindinėje byloje nagrinėjamo dekreto parengiamuosiuose darbuose nurodė, kad „[v]isada bus didelis skirtumas tarp gyvūnų kančių panaikinimo ir skerdimo prieš tai neapsvaiginus, net jei būtų imtasi ne tokių radikalių priemonių, skirtų kuo labiau sumažinti gyvūnų gerovei kylančiai grėsmei“.
- 74 Taigi Flandrijos teisės aktų leidėjas, neviršydamas šio sprendimo 67 punkte nurodytos diskrecijos, galėjo teigti, kad pagrindinėje byloje nagrinėjamame dekrete nustatyti laisvės išpažinti savo religiją ribojimai įtvirtinus reikalavimą taikyti grįžtamąjį išankstinį apsvaiginimą, nelemiantį gyvūno mirties, tenkina būtinumo sąlygą.
- 75 Galiausiai, kiek tai susiję su pagrindinėje byloje nagrinėjamame dekrete nustatyto laisvės išpažinti savo religiją ribojimo proporcingumu, pažymėtina, kad, pirma, kaip matyti iš šio sprendimo 13 punkte cituotų šio dekreto parengiamųjų darbų, Flandrijos teisės aktų leidėjas rėmėsi mokslo tyrimais, parodžiusiais, kad nuogastavimai, jog apsvaiginimas turės neigiamos įtakos kraujavimui, yra nepagrįsti. Be to, tuose pačiuose parengiamuosiuose darbuose nurodyta, kad elektronarkozė yra nemirtinas (grįžtamasis) apsvaiginimo būdas, taigi, jei gyvūnas paskerdžiamas iš karto po apsvaiginimo, jis nugaišta tik dėl nukraujavimo.
- 76 Taip pat pasakytina, kad įtvirtindamas reikalavimą skerdimo atliekant religines apeigas atveju taikyti grįžtamąjį išankstinį apsvaiginimą, nelemiantį gyvūno mirties, Flandrijos teisės aktų leidėjas taip pat siekė atsizvelgti į Reglamento Nr. 1099/2009 2 konstatuojamąją dalį, į kurią reikia atsizvelgti aiškinant

visą šio reglamento 4 straipsnį ir kurioje iš esmės nustatyta, kad, siekiant apsaugoti žudomus gyvūnus nuo skausmo, nerimo ir kančių, kurių galima išvengti, reikia naudoti naujausius leidžiamus žudymo metodus, nes reikšminga mokslo pažanga suteikia galimybę sumažinti žudomų gyvūnų kančias.

- 77 Antra, kaip ir EŽTK, Chartija yra „gyvas“ teisės aktas, kurį reikia aiškinti atsižvelgiant į dabartines gyvenimo sąlygas ir dabartinį požiūrį demokratinėse valstybėse (pagal analogiją žr. 2011 m. liepos 7 d. EŽTT sprendimo *Bayatyan prieš Armėniją* (didžioji kolegija), CE:ECHR:2011:0707JUD 002345903, 102 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją), Vadinasi, reikia atsižvelgti į vertybių ir požiūrio raidą valstybėse narėse tiek visuomeniniu, tiek norminiu aspektais. Taigi į gyvūnų gerovę, kaip vertybę, kuriai šiuolaikinė demokratinė visuomenė tam tikrą laiką teikia didelę reikšmę, dėl visuomenės pokyčių gali būti atsižvelgiama skerdimo atliekant religines apeigas atveju, ir taip pagrindžiamas tokių teisės aktų, kaip nagrinėjamas pagrindinėje byloje, proporcingumas.
- 78 Trečia, nepažeidžiant Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 4 dalies, minėtame dekrete nedraudžiama ir netrukdoma išleisti į apyvertą teritorijoje, kurioje jis taikomas, gyvūninės kilmės produktų, pagamintų iš gyvūnų, kurie buvo paskersti kitoje valstybėje narėje atliekant religines apeigas ir be apsvaiginimo. Šiuo klausimu Teisingumo Teismui pateiktose rašytinėse pastabose Komisija taip pat pažymėjo, kad, remdamosi šio reglamento 4 straipsnio 4 dalimi, dauguma valstybių narių leidžia skersti gyvūnus be išankstinio apsvaiginimo. Be to, kaip iš esmės tvirtino Flandrijos ir Valonijos vyriausybės, tokiais nacionalinės teisės aktais, kaip pagrindinėje byloje nagrinėjamas dekretas, nedraudžiama ir netrukdoma išleisti į apyvertą gyvūninės kilmės produktų, gautų iš gyvūnų, kurie buvo paskersti atliekant religines apeigas, kai šie produktai kilę iš trečiosios šalies.
- 79 Atsižvelgdamas į pokyčius tiek visuomeniniu, tiek norminiu aspektais, pasireiškiančius, kaip nurodyta šio sprendimo 77 punkte, vis didesniu informuotumu gyvūnų gerovės klausimais, Flandrijos teisės aktų leidėjas po išsamių diskusijų Flandrijos regione galėjo priimti pagrindinėje byloje nagrinėjamą dekretą, neviršydamas Sąjungos teisėje valstybėms narėms suteikiamos diskrecijos, kiek tai susiję su būtinu Chartijos 10 straipsnio 1 dalies ir SESV 13 straipsnio derinimu.
- 80 Taigi manytina, kad pagrindinėje byloje nagrinėjamame dekrate numatytos priemonės leidžia užtikrinti tinkamą gyvūnų gerovei teikiamos svarbos ir žydų ir musulmonų tikėjimą išpažįstančių asmenų laisvės išpažinti savo religiją pusiausvyrą.
- 81 Šiomis aplinkybėmis į pirmąjį ir antrąjį klausimus reikia atsakyti, kad Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas, siejamas su SESV 13 straipsniu ir Chartijos 10 straipsnio 1 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį nedraudžiamos valstybės narės teisės normos, pagal kurias skerdimo atliekant religines apeigas atveju reikalaujama taikyti grįžtamojo apsvaiginimo, nelemiančio gyvūno mirties, metodą.

Dėl trečiojo klausimo

- 82 Trečiuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia išsiaiškinti, ar Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas galioja atsižvelgiant į lygybės, nediskriminavimo ir kultūrų, religijų ir kalbų įvairovės principus, atitinkamai užtikrinamus Chartijos 20, 21 ir 22 straipsniuose. Jeigu pagal šią nuostatą valstybėms narėms būtų leidžiama patvirtinti tokias priemones, kaip reikalavimas apsvaiginti žudomus gyvūnus, kai jie skerdžiami atliekant religines apeigas, šiame reglamente nebūtų panašių nuostatų, reglamentuojančių gyvūnų žudymą medžiojant, žvejojant arba per kultūros ar sporto renginius.
- 83 Iš šio klausimo formuluotės matyti, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui kyla abejonių dėl šios Reglamento Nr. 1099/2009 nuostatos atitikties Chartijos 20, 21 ir 22 straipsniams, nes, nors joje numatyta tik sąlyginė išankstinio gyvūnų apsvaiginimo išimtis skerdimo

atliekant religines apeigas atveju, pagal šį reglamentą į jo taikymo sritį nepatenka situacijos arba jame numatytas išankstinio apsvaiginimo reikalavimas netaikomas, kai gyvūnai žudomi medžiojant, žvejojant ir per kultūros bei sporto renginius.

- 84 Pirma, reikia išnagrinėti argumentą, grindžiamą tuo, kad skerdimas atliekant religines apeigas Reglamente Nr. 1099/2009 vertinamas diskriminuojamai, palyginti su gyvūnų žudymu per kultūros ir sporto renginius.
- 85 Iš pradžių primintina, kad diskriminacijos draudimas yra tik konkreti bendrojo lygybės principo, kuris yra pagrindinių Sąjungos teisės principų dalis, išraiška ir kad pagal šį principą reikalaujama, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos skirtingai, o skirtingos situacijos – vienodai, nebent toks vertinimas būtų objektyviai pagrįstas (šiuo klausimu žr. 1977 m. spalio 19 d. Sprendimo *Ruckdeschel ir kt.*, 117/76 ir 16/77, EU:C:1977:160, 7 punktą ir 2008 m. gruodžio 16 d. Sprendimo *Arcelor Atlantique et Lorraine ir kt.*, C-127/07, EU:C:2008:728, 23 punktą).
- 86 Nagrinėjamu atveju Reglamento Nr. 1099/2009 1 straipsnio 1 dalies pirmoje pastraipoje nurodyta, kad jame nustatomos „gyvūnų, veisiamų ar laikomų maisto, vilnos, odos, kailio ar kitiems produktams gaminti, žudymo, taip pat gyvūnų žudymo naikinimo tikslu ir susijusių veiksmų taisyklės“, o 1 straipsnio 3 dalies a punkto iii papunktyje patikslinta, kad jis netaikomas tam tikrai veiklai, prie kurios priskiriamas gyvūnų žudymas per kultūros ar sporto renginius.
- 87 Šio reglamento 2 straipsnio h punkte kultūros ar sporto renginiai apibrėžti kaip „renginiai, iš esmės ir daugiausia susiję su seniai nusistovėjusiomis kultūros tradicijomis, ar sporto renginiai, taip pat lenktynės ar kitokios rungtys, per kurias negaminama mėsos ar kitų gyvūninių produktų arba, palyginti su renginio mastu, tokių produktų pagaminama nedaug ir jie ekonominiu požiūriu nėra reikšmingi“.
- 88 Iš šios apibrėžties matyti, kad per kultūros ir sporto renginius, kaip jie suprantami pagal šio reglamento 2 straipsnio h punktą, pagaminama tik labai nedaug mėsos ar gyvūninės kilmės produktų, palyginti su pačiu renginiu, ir kad tokia gamyba nėra ekonomiškai reikšminga.
- 89 Tokį aiškinimą patvirtina Reglamento Nr. 1099/2009 16 konstatuojamoji dalis, pagal kurią aplinkybė, kad šie renginiai neturi įtakos gyvūninės kilmės produktų rinkai ir negrindžiami gamybos reikmėmis, pateisina jų neįtraukimą į šio reglamento taikymo sritį.
- 90 Tokiomis aplinkybėmis kultūros ar sporto renginys pagrįstai negali būti laikomas maisto produktų gamybos veikla, kaip ji suprantama pagal Reglamento Nr. 1099/2009 1 straipsnio 1 dalį. Taigi, atsižvelgdamas į šį skirtumą, Sąjungos teisės aktų leidėjas nepažeidė diskriminacijos draudimo, kai kultūros ar sporto renginių neprilygino skerdimui, kuriam savaime turi būti taikomas reikalavimas apsvaiginti, vadinas, šias situacijas traktavo skirtingai.
- 91 Antra, negalima teigti, kad „medžioklės“ ir „pramoginės žvejybos“ veikla gali būti vykdoma su apsvaigintais gyvūnais, antraip šios sąvokos netektų prasmės. Kaip nurodyta Reglamento Nr. 1099/2009 14 konstatuojamojoje dalyje, šios veiklos sąlygos labai skiriasi nuo ūkinių gyvūnų žudymo sąlygų.
- 92 Tokiomis aplinkybėmis Sąjungos teisės aktų leidėjas taip pat nepažeidė nediskriminavimo principo, kai į šio reglamento taikymo sritį neįtraukė pirmesniame šio sprendimo punkte nurodytą kitokią situaciją, kai žudomi gyvūnai.
- 93 Trečia, tiek Reglamento Nr. 1099/2009 27 straipsnio 1 dalyje, tiek šio reglamento 6, 11 ir 58 konstatuojamosiose dalyse Sąjungos teisės aktų leidėjas išsamiai pabrėžė, kad mokslo nuomonių dėl ūkinių žuvų nepakanka ir kad taip pat reikia atlikti išsamesnį šios srities ekonominį vertinimą, o tai pagrindžia elgesio su ūkinėmis žuvimis neįtraukimą.

- 94 Ketvirta, atsižvelgiant į šio sprendimo 84–93 punktuose išdėstytus svarstymus, konstatuotina, kad, nors Reglamente Nr. 1099/2009 numatyta tik sąlyginė išankstinio gyvūnų apsvaiginimo išimtis skerdimo atliekant religines apeigas atveju, pagal šį reglamentą į jo taikymo sritį nepatenka situacijos arba jame numatytas išankstinio apsvaiginimo reikalavimas netaikomas, kai gyvūnai žudomi medžiojant, žvejojant ir per kultūros bei sporto renginius, ir taip nepažeidžiama Chartijos 22 straipsnyje užtikrinama kultūrų, religijų ir kalbų įvairovė.
- 95 Vadinasi, išnagrinėjus trečiąjį klausimą nebuvo nustatyta nieko, kas galėtų paveikti Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punkto galiojimą.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

- 96 Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (didžioji kolegija) nusprendžia:

- 1. 2009 m. rugsėjo 24 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1099/2009 dėl žudomų gyvūnų apsaugos 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punktas, siejamas su SESV 13 straipsniu ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 10 straipsnio 1 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį nedraudžiamos valstybės narės teisės normos, pagal kurias skerdimo atliekant religines apeigas atveju reikalaujama taikyti grįžtamojo apsvaiginimo, nelemiančio gyvūno mirties, metodą.**
- 2. Išnagrinėjus trečiąjį klausimą nebuvo nustatyta nieko, kas galėtų paveikti Reglamento Nr. 1099/2009 26 straipsnio 2 dalies pirmos pastraipos c punkto galiojimą.**

Parašai.